

Elokuvan kulttuurihistoriaa 1960-luvulta nykypäivään

29.1.

Neuvostoelokuva 1960–70-luvuilla

Neuvostokulttuurin (ja -elokuvan) periodit

- 1922–29: **NEP-kausi**
- 1930–54: **Stalinin aika**
- 1955–69: **suojasää**
- 1970–84: **Brežnevin (”pysähtyneisyyden”) aika**
- 1985–91: **perestroika**

Suojasään vaiheet

- Ilja Ehrenburg: *Suojasää* (Ottepel), 1954
- 1953: Stalinin kuolema
- 1956: NKP:n 20. puoluekokous ja Nikita Hruštšovin salainen puhe
- 1961: suojasään lakipiste. NKP:n 22. puoluekokous, Juri Gagarinin avaruuslento, Sikojenlahden taistelu.
- 1964: Hruštšov syrjäytetään ja Leonid Brežnev astuu valtaan
- 1968: Tšekkoslovakian miehitys

Suojasään saavutukset ja seuraukset

- Laajamittaisen terrorin loppuminen. Neuvostojärjestelmä muuttuu totalitaarisesta autoritaariseksi.
- Vuorovaikutus ulkomaiden kanssa kasvaa
- Vapaamman puheen oloissa syntyy valtiosta riippumaton kansalaismielipide. Valtio ja yhteiskunta alkavat erkaantua toisistaan. Syntyy myös epävirallinen neuvostokulttuuri, underground (esim. *samizdat*-kirjallisuus).
 - **Valtio menettää monopolinsa merkitysten tuottamiseen.**
- Neuvostoliittolainen 60-lukulaisuus (*šestidesjatkni*)

Elokuva Stalinin ajan lopulla

Sosialistinen realismi: ”sosialistinen sisältö, realistinen muoto”.

- Huippukausi 1930-luvulla: esim. ”Vasiljev-veljesten” *Tšapajev* (1934) ►, Grigori Kozintsevin ja Leonid Traubergin *Maksim-trilogia* (1934–38), Mark Donskoin *Gorki-trilogia* (1937–39).

II maailmansodan jälkeen neuvostoelokuva lamassa: vuonna 1951 vain 10 elokuvaa. Tuotanto koostui lähinnä elämäkertaelokuvista ja kylmää sotaa henkivistä agenttifilmeistä. 1935–53 ei ainoatakaan ohjausdebyyttiä.

Tuotantomäärien nostaminen pitkin 50-luvun johti uuden sukupolven näyttävään esiinmarssiin.

50-luvun lopun murros

1950-luvun loppupuolella debytoi sodan käynyt sukupolvi. Useat ajan merkkiteokset olivatkin inhimillisiä ja todenmakuisia sotakuvauksia, joille oli tyypillistä italialaisen neorealismien vaikutus.

Tunnetuimman näistä teki kuitenkin jo 20-luvulta ohjannut Mihail Kalatozov. *Kurjet lentävät* (Letjat žuravli, 1957) ► oli koti- ja ulkomainen sensaatio. Sen päähenkilö, sodassa sulhasensa menettävä Veronika (Tatjana Samoilova), oli uudenlainen, yksilöllinen ja psykologisesti monitasoinen henkilöahmo, joka antoi kasvot sodan kärsimyksille. Elokuva voitti Cannesissa kultaisen palmun ja muita palkintoja (kuvaaja Sergei Urusevski, Samoilova).

Debytantteista huomatuin oli Grigori Tšuhrai (1921 – 2001).

- ◀ Läpimurto *Tyttö ja vanki* (Sorok pervyi, 1956), kansalaissotaan sijoittuva kuvaus luvattomasta rakkaudesta. Herätti huomiota myös Cannesissa.

- ◀ Tunnetuin teos *Vain neljä päivää* (Ballada o soldate, "Balladi sotilaasta", 1959), suursuosittu sotafilmi, yltiöoptimistinen kertomus sotilaasta kuntoisuuslomalla ja hänen kohtaamistaan ihmiskohtaloista.

60–70-luvun ohjaajia:

- Andrei Tarkovski, Andrei (Mihalkov-)Kontšalovski, Vasili Šukšin, Larisa Šepitko, Marlen Hutsijev, Kira Muratova, Gleb Panfilov, Aleksei German, Elem Klimov, Andrei Smirnov, Eldar Rjazanov, Leonid Gaidai.
- Muissa neuvostotasavalloissa esim. Sergo Paradžanov (Ukraina, Armenia, Gruusia), Tengiz Abuladze, Otar Ioseliani (Gruusia).

Aikalaiskuvauksia:

Marlen Hutsijevin sukupolvielokuvat

60-luvun alun kohutapaus oli Marlen Hutsijevin (s. 1925) *Olen 20-vuotias* (Zastava Iljitša/ Mne dvadtsat let 1962/64) ►. Sen kolme moskovalaisnuorukaista häilyvät aikuisuuden ja lapsuuden välillä. Elokuva pohtii nuoren sukupolven asemaa historian jatkumossa. Se on samaan aikaan dokumentaarinen kuvaus suojasään Moskovasta ja runollinen sukupolvialegoria.

Samalla linjalla jatkoi myös
◄ *Heinäkuun sade* (Ijulskij dožd, 1966), joka kuvaa moskovalaista nuorta sivistyneistöä, ”uusia ihmisiä”, nousevaa ihanteetonta keskiluokkaa.

Aikalaiskuvauksia:

Kira Muratova

Hutsijevin elokuvien ohella lähimpänä länsimaista modernismia olivat Kira Muratovan (s. 1934) ihmissuhdedraamat ◀*Lyhyitä kohtaamisia* (Korotkie vstretši, 1967) ja *Pitkiä jäähyväisiä* (Dolgie provody, 1971). Muratovan elokuvat kieltäytyivät neuvostuelokuvalla tyypillisestä moraalisesta opettavaisuudesta. Niitä syytettiin “ajanhukkamoraalista” ja alistettiin sensuuritoimille.

Muratovan ura jatkui vasta 1970-luvun lopulla. Hän on edelleen venäläisen elokuvan eturivin tekijöitä.

Aikalaiskuvauksia:

Komedia

Eldar Rjazanov (s. 1927) on tunnettu monista satiirisista ja älykkäistä komedioista, esim. *Karnevaaliyö* (1956), *Työpaikkaromanssi* (1977), *Asema kahdelle* (1983). Tunnetuin on *Kohtalon ivaa* ▶ (Ironija sudby, 1975), venäläisten perinteinen uudenvuodenelokuva.

Suurin yleisösuosikki oli aina Leonid Gaidai (1923–1993). Mm. Šurik-elokuvat ◀ *Operaatio Y* (1965) ja *Morsiamen ryöstö kaukasialaisittain* (1967), *Briljanttikäsi* (1968), sekä yhteistyöelokuva *Tulitikkuja lainaamassa* (1980).

Historian uusia tulkintoja:

Vallankumouselokuvan murros

Vallankumousvuosien 1905–22 tapahtumia ja neuvostovaltion syntyä kuvaava ”historiallinen vallankumouselokuva”, oli neuvostoelokuvan keskeinen lajityyppi. Sillä oli juurensa jo 20-luvulla, esimerkiksi Sergei Eisensteinin ja Vsevolod Pudovkinin elokuvissa.

60-luvulla genre tulee modernistiseen vaiheeseen. Yksi avaus oli Andrei Mihalkov-Kontšalovskin (s. 1937) esikoiselokuva *Ensimmäinen opettaja* (Pervyi učitel, 1965), joka kertoo kirgiisikylään Komsomolin lähettämänä saapuvasta opettajasta.

...vallankumouselokuvan murros

60-luvun lopulla, lokakuun vallankumouksen 50-vuotisjuhlien yhteydessä, tehtiin paljon vallankumouselokuvia. Moni nuoren polven radikaali uustulkinta juuttui kuitenkin sensuuriin.

Gleb Panfilovin *Tulessa ei voi kahlata* (V ogne broda net, 1967) ► kuvaa nuoren yksinkertaisen tytön taiteellista ja seksuaalista heräämistä kansalaissodan keskellä.

Vallankumouksen kunniaksi tehtiin ”juhla-almanakka”, sarja lyhytelokuvia. Andrei Smirnovin *Enkeli* (Angel, 1967) ja Larisa Šepitkon ◀*Sähköön kotimaa* (Rodina elektritšestva, 1967) eivät nähneet päivänvaloa ennen 80-lukua.

...vallankumouselokuvan murros

Tästä huolimatta lajityyppiä pystyttiin myös parodioimaan. Vladimir Motylin suursuosittu seikkailuelokuva **Aavikon laki** (Beloe solntse pustyni, 1970) käsitteli vallankumouselokuvan kliseitä jo hieman kieli poskessa.

Historian uusia tulkintoja: Sotaelokuva

60-lukulaisten käsittelyssä korostuivat sodan kauhut. Andrei Tarkovskin esikoiselokuva ◀ *Ei paluuta* (Ivanovo detstvo, 1962) on synkkä kuvaus sodan henkisesti tuhoamasta lapsitiedustelijasta. Tarkovski nousi kerralla sukupolvensa kuuluisimmaksi ohjaajaksi.

70-luvun tapauksia oli Larisa Šepitkon (1938–79) *Nousu* (Voshoždenie, 1975) ▶, uskonnollisia sävyjä saava sotaelokuva, jossa partisaanit joutuvat moraalisen valinnan äärelle: petturuus vai kuolema?

Kansallisten identiteettien nousu: Elokuva muissa neuvostotasavalloissa

- Sergei (Sergo) Paradžanov (1924–90):
Armenia/ Ukraina/ Gruusia
 - *Menneitten sukupolvien varjot* (1964) ►
- Gruusia:
 - Tengiz Abuladze: *Rukous* (1967), *Toiveiden puu* (1976), *Katumus* (1987).
 - Otar Ioseliani: esim. *Oli kerran laulurastas* (1970)
- Kirgiisialainen ja liettualainen elokuva

Kansallisten identiteettien nousu: Venäläiset klassikot

60-luvun suurin tapaus oli Sergei Bondartšukin *Sota ja rauha* (Voina i mir, 1965–67), mahdollisesti edelleen maailman kallein elokuva.

Andrei Mihalkov-Kontšalovski: *Aateliskoti*, 1969 (Turgenjev), *Vanja-eno*, 1970 (Tšehov)

Fjodor Dostojevski löydettiin uudelleen ja pääteokset filmattiin, mm. *Idiootti* (1958), *Rikos ja rangaistus* (1969), *Karamazovin veljekset* (1969).

Andrei Rubljov (1966/-68/-71)

Andrei Tarkovskin suurelokuva Venäjän kuuluisimmasta ikonimaalarista juuttui vuosiksi sensuuriin.

Elokuva on samalla sekä historiallinen eepos että filosofis-uskonnollinen kamaridraama. Sen ristiriitainen päähenkilö lähtee etsimään Jumalaa ihmisestä ja kansasta, pettyy ja menettää uskonsa, mutta löytää sen ja taiteilijakutsumuksensa lopulta uudelleen.

Tarkovskin uran jatko

Andrei Tarkovski (1932–86) on sukupolvensa kuuluisin ohjaaja. Hänen 70-luvun tuotantonsa kuuluvat tieteiselokuvat *Solaris* (Soljaris, 1972) ja *Stalker* (1979) sekä toinen pääteos *Peili* (Zerkalo, 1974), kollaasi päähenkilön muistoja, mietteitä ja unia.

Tarkovski emigroitui ja ohjasi lännessä vielä elokuvat *Nostalgia* (Nostalghia, 1983) ja *Uhri* (Offret, 1986). Hän kuoli 1986 Pariisissa.

Neuvostoelokuva Turussa

- **Suomen elokuva-arkiston maakuntasarja**, Kino Thalia, maanantaisin klo 20.30.
 - 29.1.** Andrei Tarkovski: *Peili*
 - 12.2.** Pavel Kluššantsev: *Mars* (1968)
 - 5.3.** Aleksandr Dovženko: *Zvenigora* (1928)
 - 1a 19.5. klo 13.30:** Lev Atamanov: *Lumikuningatar* (1957)
- **Mahorkka ja Siansorkka** (Suomi–Venäjä-seura) Ystävyystalo (Juseliuksen talo, Uudenmaankatu 1, 3. kerros) klo 19.00.
 - 30.3.** Andrei Mihalkov-Kontšalovski: *Ensimmäinen opettaja*
 - 27.4.** Leonid Gaidai: *Iivana Julma vaihtaa ammattia* (1973)

Kansallisten identiteettien nousu: Venäjän maaseutu ja kolhoosielokuva

Kolhoosiaihe oli tyypillinen Stalinin ajan elokuvalle. Esim. Aleksandr Zarhin *Hallituksen jäsen* (1940), Juli Raizmanin *Kultaisen tähden ritari* (1950).

60-luvun lopulla kirjallisuudessa ”kyläproosa”, mm. Fjodor Abramov, Valentin Rasputin

Andrei Mihalkov-
Kontšalovskin
**Nuoren naisen
onni** (Istorija Asi
Kljatšinoi, которaja
ljubila da ne vyšla
zamuž, 1966/-71/-
87).

Kansallisten identiteettien nousu: **Vasili Šukšin ja Punainen heisipuu**

Vasili Makarovič Šukšin (1929–74) oli 60-luvun neuvostokulttuurin keskeisiä hahmoja: elokuvaohjaaja, -käsikirjoittaja, -näyttelijä, sekä suosittu kirjailija.

Hänen humoristiset maalaiskertomuksensa kuvaavat usein venäläisen kansanluonteen ja neuvostoyhteiskunnan yhteentörmäyksiä. Elokvista tunnetuin on *Punainen heisipuu* (Kalina krasnaja, 1974).

Šukšinin kirjallisuutta suomeksi:

Meitä on moneksi (suom. 1976)

Nuoren Vaganovin kärsimykset
(suom. 1978)

Punainen heisipuu (suom. 1979)

Stenka Razin (suom. 1977)

Elokuvasensuuri

- Elokuvasensuuri oli 60-luvun puolivälistä eteenpäin yhä keskeisempi elokuvatuotannon realiteetti.
- Sensuurin tasot:
 - 1) itsesensuuri
 - 2) ”punakynät”
 - 3) hyllyttäminen

”Hyllytysten estetiikka”

- ideologiset aiheet (esim. vallankumouselokuvat)
- seksi ja väkivalta (**Andrei Rubljov**)
- pessimismi, inhorealismi (Kira Muratovan elokuvat, **Nuoren naisen onni**)
- esteettinen kokeilevuus (Tarkovski, Paradžanov, Muratova...)
- epähenkilöt (Vladimir Vysotski)
- vaikeat kansallisuusaiheet (Aleksandr Askoldov: **Komissaari**, 1967) ►

